

Arthur Löwentstein

Wenen 18 september 1890

-

Berchem 5 juli 1939

Arthur Löwenstein, een beknopte biografie.

Arthur Löwenstein is een musicus – hoornspeler, dirigent en componist – geboren in Wenen op 18 september 1890 en overleden in Berchem op 5 juli 1939. Hij studeert hoorn aan het conservatorium bij Emil Wipperich, leert dirigeren bij Karl Grille en compositie bij Gustav Mahler. Hij begint als hoornist bij de Weense Hofopera. In 1909 sticht hij mee de vrouwenkooracademie in Döbling en wordt de dirigent.

Hij dirigeert ook het Wiener Tonkünstlerorchester (Wiener Symphoniker), het operaorkest, en treedt als orkest-dirigent op in verschillende steden in Europa o.a. München, Leipzig, Stuttgart, Hannover, Breslau (nu Wrocław), Stockholm, Riga en Lemberg (thans het Oekraïense Lviv).

Hij werkt in Kaiserslautern, Saarbrücken, Moravië-Ostrava en vestigt zich begin jaren 20 in Berlijn. Een geplande samenwerking met de stadsschouwburg in Linz loopt spaak op artistieke meningsverschillen. In 1923/24 wordt Löwenstein operaregisseur in Königsberg (nu Kalinin-grad). In 1926 verhuist hij naar Nederland, waar hij les geeft aan het conservatorium in den Haag en aangesteld wordt als dirigent van het Rotterdams symfonisch orkest.

Van 1929 tot 1932 is hij directeur van het Stadstheater van Troppau in Sudetenland (nu Opava in Tsjechoë). Hij programmeert daar onder meer *Der zurückgekurbelte Film*, een vertaling van Herman Teirlincks expressionistische toneelspel *De vertraagde film*. Löwenstein regisseert ook de stadssymfonieconcerten. Nadien trekt hij terug naar Wenen en leidt er de Wiener Symphoniker o.m. bij concerten uitgezonden door Radio Wien.

Een jaar later begeleidt hij op de piano de Nederlandse alt Johanna Zegers de Beyl, met wie hij van 1922- 38 getrouwd is.

In 1936 verhuist Löwenstein naar België in een zelfverkleerde ballingschap en leidt aanvankelijk het Sinfonia da Camera-orkest in Antwerpen. In juli 1937 richt hij de Vlaamse Philharmonie op.

Na de officiële scheiding van zijn eerste vrouw, trouwt Löwenstein op 21 juni 1939 in Deurne met de pianiste Romana Bäckmann. Amper 14 dagen na het huwelijk overlijdt hij, compleet onverwacht.

Porträt des Komponisten Arthur Löwenstein

Arthur Löwenstein is een gedreven man, amper 19 jaar oud richt hij mee het vrouwenkoor op bij de academie in Döbling, een chique Weense wijk aan de rand van het Wienerwald. Hij wordt de dirigent van het koor.

Maar zijn interesse gaat verder dan de muziek, in juni van dat jaar richt hij met vijftien andere kunstenaars de *Neukunstgruppe* op. Egon Schiele is de stuwende artiest van de groep die nieuwe artistieke expressieve vormen zoekt en een eigen Oostenrijks kleurenexpressionisme ontwikkelt. Het is Schiele zelf die Löwenstein overhaalt mee de schouders te zetten onder de nieuwe kunstgroep.

Löwenstein is de enige musicus in de Neukunstgruppe, de anderen zijn beeldende kunstenaars: schilder, graficus of beeldhouwer. Naast Löwenstein is Rudolf Csmarich, een schrijver en dichter onder het pseudoniem Andreas Thom, de enige niet beeldende kunstenaar van de groep.

Op 17 juni 1909 ondertekenen de kunstenaars het engagement om voor een tentoonstelling in het kunstsalon van galeriehouder Pisko allemaal enkele werken te bezorgen. Löwenstein zal enkele van zijn werken uitvoeren. Die eerste tentoonstelling van de Neukunstgruppe opent in december 1909 in Wenen. Een jaar later is er een expositie in Praag. Het volgende evenement is de *speciale tentoonstelling schilder- en beeldhouwkunst* in Wenen in februari 1911. In januari 1912 is er nog een tentoonstelling in het Künstlerhaus in Boedapest onder de titel *Neukunst Wien*. Na deze exposities dooft het vuur en is er alleen nog maar een los contact tussen de kunstenaars, de groep gaat uit elkaar. Welke rol Arthur Löwenstein speelt in de Neukunstgruppe, buiten de muzikale omlijsting van de eerste tentoonstelling, valt niet meer te achterhalen.

Egon Schiele is amper 15 wanneer zijn vader sterft, gek geworden door syfilis. Korte tijd nadien wil Schiele zelfstandig worden als vrij kunstenaar, zeer tegen de zin van zijn moeder en zijn voogd. Toch gaat hij zijn eigen weg en al in 1907 heeft hij een eigen atelier in Wenen. Schiele is dan 17 jaar en ziet zwarte sneeuw, hij heeft nauwelijks of geen geld en loopt rond in lompen en op afgetrapte schoenen. Hij woont heel armoedig in een kale kamer.

Op de *Akademie der bildenden Künste Wien* volgt hij les bij de oerconservatieve maar academisch correct schilderende Griepenkerl, nu alleen nog bekend omdat hij een voetnoot is in het leven van Schiele. Met een heel scherpe petitie gaat Egon Schiele in het verzet tegen Griepenkerl. Desondanks geeft die Schiele toch een diploma, weliswaar slechts met de povere waardering 'voldoende' en bovendien laat hij Schiele beloven nooit te vertellen dat hij les kreeg van Griepenkerl.

Schiele leert Gustav Klimt kennen in 1907. Die herkent meteen Schieles talent en stimuleert hem zijn eigen weg te gaan.

In 1909 tekent Schiele met kleurpotlood en houtkool een portret van Löwenstein. Beiden zijn dan 19 jaar.

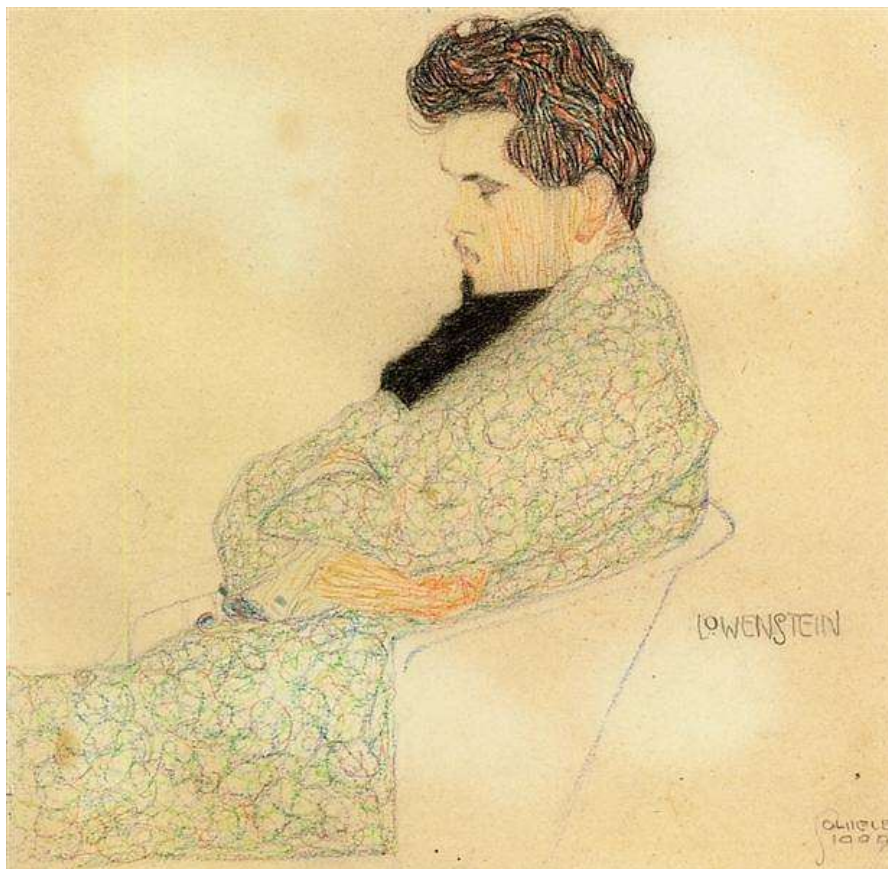
Wolfgang Georg Fischer, een Oostenrijkse kunstcriticus en kenner van het werk van Klimt, Schiele en Kokoschka, schrijft een korte commentaar bij de tekening: "*Porträt des Komponisten Arhtur Löwenstein* wordt beheerst door ornamenten. De contouren, het haar en het kledingdessin zijn getekend als arabesken. Het werk toont net als het portret van Anton Peschka een hoge mate van abstracte vereenvoudiging. De invloed van Gustav Klimt is overduidelijk."

In haar boek *Egon Schieles Portraits* omschrijft de Amerikaanse historica en curator Alessandra Comini, de tekening als een intiem portret waarin Schiele in zijn eigen onafhankelijke stijl de fijne details en contemplatieve aard van de jonge muzikant met gesloten ogen vastlegt. Schiele maakt een serieuze

karakterstudie en verwerpt de oppervlakkige en overdreven gestileerde figuurportretten die toen in Wenen zo gewoon waren.

Het portret is in verschillende boeken over het werk van Schiele opgenomen en het is zeker ook bekend door meerdere tentoonstellingen: Wenen 1919, Guggenheim in New York 1965, Darmstadt 1967, Wenen 1968, Londen 1972 en Munchen 1975.

The New York Times van 8 november 2007 schrijft dat de experts bij Sotheby's erg verrast zijn door de zeer hoge prijzen die enkele werken van Egon Schiele halen. Volgens dat krantenbericht telt een onbekende kunstliefhebber of belegger voor het portret van Arthur Löwenstein liefst 993.000 \$ neer, volgens de wisselkoersen van toen is dat bijna 715.000 €. Een bedrag om toch wel van je stoel te vallen, zeker als je weet dat het vel papier waarop Schiele tekende slechts 23,5 x 23,2 cm meet.

Arthur Löwenstein en zijn meester Gustav Mahler

Na zijn studies bij de toen legendarische Emil Wipperich en Karl Grille, leert hij van 1908 tot 1911 compositie bij zijn idool Mahler. Die schrijft dat de jonge Arthur muzikaal uitzonderlijk begaafd is. Dat document zelf is spoorloos, maar Arthur gebruikt het wel bij een sollicitatie en zo weten we van het bestaan ervan.

Tijdens zijn Antwerpse periode richt Löwenstein *Die Musicke. Tijdschrift van de Vlaamsche Philharmonie* op. Het mei-nummer van 1938 is gewijd aan Mahler. De eerste bijdrage in dat nummer is van Löwenstein: *Aus meinen Erinnerungen an Gustav Mahler* (p.174-183). Löwenstein schetst een vrij intieme meester-leerling relatie, maar ongetwijfeld is zijn wens hierbij de vader van de gedachte.

Op prof. Joris Duytschaever maken Löwensteins herinneringen alleszins een authentieke indruk, maar zijn collega prof. Micha Namenwirth zet er grote vraagtekens bij.

Löwenstein schrijft wijdlopig over zijn relatie tot Gustav Mahler: "Ik kende Mahler nog niet persoonlijk. Zijn werk was een openbaring en heb hem verschillende keren als dirigent kunnen bewonderen. Die concertavonden waren van de grootste feestdagen in mijn jeugd.

(...)

De Weense Opernkanzlei was voor mij lange tijd een van de aangenaamste werkplekken. In het tweede jaar dat ik bij Mahler studeerde, mocht ik zijn achtste symfonie kopiëren. Dit exemplaar bevindt zich trouwens in de Staatsbibliotheek in Wenen. Rustig en alleen aan het werk, zat ik in de Opernkanzlei in een hoek van de grote kamer die Mahler als zijn kleedkamer gebruikte en schreef urenlang. Als de meester een minuutje tijd had, kwam hij naar me toe om eventuele correcties aan te brengen. Dit gebeurde echter zelden want veel mensen vroegen zijn aandacht.

(...)

Het was voor mij onvergetelijk toen ik naast Mahler mocht zitten tijdens repetities, bijvoorbeeld van 'Fidelio'. Ineens het orkest, het podium, het operahuis - nee - de hele wereld begon te stijgen en de meester - geraakt door de meest glorieuze muziek, had tranen in de ogen.

(...)

Mahler gaf me lessen op de Grinzinger Allee. Ik haalde hem op van zijn appartement aan de Opernring en we gingen de buitenwijken in, of de zon nu scheen of het stormde. Tijdens die wandelingen namen we samen de partituur door die ik had meegebracht. We begonnen met Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert en dan kwamen de opera's aan de beurt. Bach was voor hem heel bijzonder.

Mahler gaf les op zo'n vrije en losse manier dat ik bijna niet kon wachten tot de volgende. Zijn lessen brachten me veel verder dan ik met droge schoolse lessen had kunnen bereiken.

(...)

In 1907 dirigeerde de meester zijn zesde symfonie in Parijs. Ik mocht met hem vergezellen, vijf dagen met mijn meester in Parijs!

Maar al op de heenreis was hij behoorlijk zenuwachtig. Het leek een voorbode van wat komen ging. Overdag leidde hij de repetities en twee avonden waren we samen op pad. We gingen kijken en luisteren naar 'Faust' en 'Carmen'.

Het Parijse publiek was onvoldoende vertrouwd met Mahlers muziek. Na het eerste deel van de mooie zesde symfonie was er echt gefluit te horen. Op het einde van het concert waren nog amper veertig mensen in de zaal. Al de anderen waren letterlijk gevluht.

Mahler werd na het concert uitgenodigd voor het diner, maar helemaal van de kaart hij weigerde hij en trok zich terug op zijn hotelkamer. De volgende dag, vroeg in de ochtend, verlieten we Parijs rustig en alleen.

De reis van Parijs naar Wenen was waarschijnlijk het droevigste uur dat ik met mijn meester heb doorgebracht.

(...)

Amper een jaar later keerde hij ziek terug naar de plaats die zijn opkomst en ondergang markeerde. Ik zag de meester nauwelijks meer. Toen de vacature van operaregisseur in Saarbrücken werd aangekondigd, solliciteerde ik ernaar met een aanbeveling van Mahler en werd gekozen uit 96 kandidaten. Mijn oom dr. Arthur Löwenstein was een van Mahlers behandelende artsen. Via hem kreeg ik toestemming om mijn leraar weer te zien op zijn sterfbed in het Loew Sanatorium in Wenen.

Hoe onuitsprekelijk pijnlijk de gedachte mij ook vervulde dat deze grote persoon en kunstenaar, aan wie de wereld en ik zoveel te danken hebben, niet veel langer op deze aarde zal zijn, het was slechts

een kleine troost voor mij toen ik in zijn welbekende trekken, geen bittere, maar een blijde glimlach zag.”¹

Henry-Louis de La Grange, een eminent kenner van leven en werk van Gustav Mahler, zet Löwenstein weg als een mythomane fantast. Ook Alma Mahler bestempelt hij als een onbetrouwbare getuige. Van Löwensteins verslag over zijn vijfdaags verblijf met Mahler in Parijs gelooft hij geen woord. De zesde symfonie zou immers pas na de Tweede Wereldoorlog voor het eerst in Parijs zijn uitgevoerd. Joris Duytschaever verwijst in zijn bijdrage *Het laatste decennium van Arthur Löwenstein* naar de La Grange, maar vindt zijn cassante kritiek te streng. Ook Duytschaever vermoedt dat Löwenstein een en ander fabuleerde. De band tussen Löwenstein en Mahler was wellicht minder intens dan hij graag laat uitschijnen, maar Löwenstein was wel een tijdlang in de leer bij Mahler.

Een verwevenheid van relaties

*Laat niemand uit wat ik deed en zei
proberen af te leiden wie ik was.*

Konstantínos Kaváfis – *Verborgenheden*

vertaling Hans Warren

Als je aan een draadje trekt, rafelt het hele familiale doek uit en komt een complexe verwevenheid van relaties aan het licht.

Het begint bij het draadje van Arthur Löwenstein zelf, geboren in Wenen op 18 september 1890, zoon van Rudolf Eduard Löwenstein en Pauline Stauhs.

Op 5 april 1918 wordt Freya Löwenstein geboren in Wenen, enkele maanden voor het einde van de Eerste Wereldoorlog. Freya is de dochter van Arthur Löwenstein en Emma Socher.

Emma wordt in 1894 geboren in Iglau, toen een Oostenrijkse garnizoens- en provinciestad in het kroonland Moravië, nu is het de Tsjechische stad Jihlava. Over de verdere levensloop van Emma is niets bekend.

Freya maakt onder haar artiestennaam Freya Lieven carrière als danspedagoge en danseres. Ze danst in enkele films: *Maske in Blau* (1953), *Die geschiedene Frau* (1953), *Bühne frei für Marika* (1958) en *Die Nacht vor der Premiere* (1959).

Freya houdt nog contact met haar vader tot zijn overlijden in 1939 en nadien met zijn vrouw Romana Bäckmann. In 1949 vraagt ze bij de Belgische legatie in Wenen een visum aan om voor twee weken naar België te kunnen reizen voor een bezoek aan Romana in de Deurnse Oudedonkiaan 77. De Belgisch administratie wil negatief adviseren maar het lukt haar dankzij

een tussenkomst van Camille Huysmans toch een visum te krijgen. Huysmans kent Arthur Löwenstein en Romana Bäckmann en doet zijn démarche ongetwijfeld op vraag van Romana. Wat aantoont dat tussen Romana en Freya een goede verstandhouding bestaat. Einde juli en begin augustus 1949 is Freya in Deurne voor een familiebezoek.

---

¹ Eigen vertaling van enkele paragrafen uit Arthur Löwensteins artikel.

Op 12 september 1922 trouwt Arthur met de Nederlandse alt Johanna Ulikana Zegers de Beyl, geboren in Bondowoso op Oost-Java, Indonesië op 3 augustus 1885.

De Berlijnse periode van Löwenstein kent begin 1921 een hoogtepunt met de Mahler-concerten. Hij dirigeert o.m. de *Kindertotenlieder* en werkt daarbij samen met Johanna Zegers die de zieke diva Sarah Cahier moet vervangen. In haar memoires schrijft Johanna dat ze eerst tegenstribbelt, ze meent dat de *Kindertotenlieder* voor bariton geschreven zijn, maar de flamboyante Löwenstein overtuigt haar met het argument dat *der Meister* ze zelf had uitgevoerd met Cahier, toen alt aan de Weense Opera. Arthur Löwensteins begeestering gaat overigens zo ver dat Johanna Zegers in juni 1922 zou scheiden

van de zangpedagoog Ben de Bruijn met wie ze in 1916 in Nijmegen getrouwd was. Amper drie maanden later, alsof er toen geen wachtperiode geldt om confusio sanguinis te vermijden, wordt Johanna Löwensteins echtgenote. Arthur is een tijdlang haar pianobegeleider.

Joris Duytschaever schrijft dat het Lagelandse netwerk van Johanna Zegers zich uitstrekt van Friesland tot in de Kursaal van Oostende. Dat helpt Löwenstein zeker als hij zich wegens het groeiend nazisme en antisemitisme genoodzaakt ziet Duitsland en Oostenrijk te verlaten en een nieuw onderkomen zoekt om te wonen en te werken.

Het huwelijk van Arthur en Johanna strandt in het begin van de jaren dertig en in 1938 scheiden ze officieel. Johanna overlijdt in den Haag op 13 oktober 1977.

Na zijn scheiding van Johanna in 1938, trouwt Arthur Löwenstein op 21 juni 1939 met Romana Bäckmann, maar Arthur en Romana kennen elkaar al van lang voordien.

Romana, geboren in Ljubljana op 23 juni 1889, studeert muziek in Wenen en wordt pianiste en bespeelt de harp.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vecht Arthur Löwenstein in het Oostenrijkse leger aan het Italiaanse front. Als gevolg van een gasvergiftiging moet hij een tweetal jaren met krukken lopen en kuren met boter en room omdat hij te zwart ziet. Zo vertelt Bob Löwenstein in een gesprek met Joris Duytschaever in 2011. Arthur krijgt ook de raad geen enerverend beroep uit te kiezen.

Bob Löwenstein is de zoon van Romana Bäckmann en Richard Löw, maar nadat zijn ouders scheiden en Romana met Arthur Löwenstein trouwt, kiest Daniel Löw vastberaden voor zijn nieuwe naam: Bob Löwenstein.

Bob vertelt verder dat zijn moeder Arthur Löwenstein leert kennen in een dramatische situatie. Een man ligt in een vernederende houding aan de voeten van een Oostenrijkse officier. Romana is getuige van het tafereel en neemt het zonder aarzelen op voor de arme kerel, ze geeft de officier een klap in het gezicht. De man die op de knieën ligt verdwijnt in het gewoel. Als Romana een hele tijd later in Wenen rondwandelt beginnen regendruppels te vallen en biedt een galante heer haar een paraplu aan. Arthur Löwenstein herkent Romana en strijkt met zijn hand over de wang waarop de afdruk van de oorvijs al lang niet meer te zien is. Een mooi romantisch verhaal, maar kan het de toets van een factcheck doorstaan?

Romana in 1938.

Romana in 1949.

Na het verlies van haar geliefde Arthur en een vreselijke oorlog later.

Vóór haar huwelijk met Arthur, is Romana getrouwd met Richard Löw.

Richard wordt geboren in Wenen op 23 april 1895 en trouwt in 1921 met Romana. Ze krijgen drie kinderen: Roxane Löw (° 1921), Sigrid Löw (° 1925) en Daniel Friedrich Löw (° 1928), alle drie geboren in Berlijn.

Richard is tijdens het interbellum in Wenen een gevreesd theater- en muziekcriticus en schrijft recensies voor de kranten. Richard en Romana gaan daardoor wel vaker een avondje uit naar theater. Begin jaren dertig wonen ze een première bij in het *Theater in der Josefstadt*. Na afloop van het stuk heeft Richard nog een en ander te bespreken met de theatermensen, acteurs of regisseur, en stelt Romana voor om alvast naar het aanpalende koffiehuis te gaan.

Romana zet zich aan een tafeltje en ziet even verder Arthur Löwenstein, ook hij zit alleen aan een tafel. Romana en Arthur kennen elkaar van de Weense muziekscène, ze gaan samen zitten en beginnen een heel aangenaam gesprek waarbij de vonk overslaat. Een tijd later duikt ook Richard in het cafetaria op en die begrijpt meteen dat Romana en Arthur het niet alleen over muzikale faits divers hebben. De jaloezie steekt hem een dolk in het hart.

Dit prozaïsch verhaal, verteld door kleinzoon Cesar Willekens, over de manier waarop Romana en Arthur mekaar echt leren kennen, ligt waarschijnlijk dichterbij de werkelijkheid dan de romantiek die Bob Löwenstein errond weeft.

Richard Löw is een harde man die bovendien zijn handen niet altijd thuis kan houden. Ook Romana moet dat ondervinden. Dat avondje in het theater wordt voor Romana een keerpunt, haar keuze voor Arthur is gemaakt. In 1934 wordt de scheiding tussen Romana en Richard officieel.

Nadien heeft Richard nog relaties met Hanna Fuchs en Alice Paula Hoffman. Hij overlijdt op 7 februari 1967 aan hartfalen.

Roxane trouwt in november 1944 met Gert Lilienthal (° 1924). Gert is een Joodse jongen en kan een tijdlang onderduiken in de Oudedonkiaan 77 bij Romana Bäckmann en haar kinderen.

In 1946 werd hun enige zoon Arthur Heinz Lilienthal geboren.

Ernst Löw, de jongste zoon van Bob Löwenstein, weet te vertellen dat zijn tante Roxane een stille vrouw is die aan epilepsie lijdt, een document van 1934 bevestigt dat ook. Ze vindt rust en vol-doening bij het schilderen, soms werkt ze tot diep in de nacht aan haar schilderijen.

Sigrid Löw trouwt in Antwerpen in 1949 met Emiel Willekens, een germanist die directeur wordt van de Antwerpse bibliotheken.

Sigrid en Emiel krijgen twee zonen. Cesar Willekens (° 1951), bibliothecaris bij de Vlaamse Opera en Frank Willekens (° 1958) een violist bij het Württembergisches Kammerorchester Heilbronn.

Sigrid sterft in Berchem in 1996, Emiel is 87 als hij in 2009 in Antwerpen overlijdt.

In 1989 is het 50 jaar geleden dat Arthur Löwenstein stierf en Sigrid Löw organiseert met de steun van het Antwerps provinciebestuur en het Fonds Alex De Vries een herdenkingsconcert in het provinciehuis, een recital waarbij liederen van Löwenstein worden gezongen.

Daniel Löw wordt in Nederland een bekend acteur onder de naam Bob Löwenstein. Romana noemde haar zoon Buchsi of Bubi, wat gewoon jongetje of kereltje betekent en zo wordt Daniel later Bob. Hij werkt mee aan heel wat TV-series: *Sil de strandjutter*, *De koperen tuin*, *De kleine ziele* en zo veel meer.

Bob trouwt in 1961 met de actrice Wieke Haitsma Mulier. Hun twee zonen, Victor (° 1962) en Ernst (° 1964) Löw worden zelf ook bekende acteurs in Nederland.

Bob overlijdt in het Nederlandse Zaamslag in 2018.

Moïse Creizberg en zijn vrouw Hoda Menaker en haar zoontje Samuel Abramow kunnen lange tijd uit de klauwen blijven van de Jodenjagers. Ongelukkig genoeg worden Hoda en Samuel in mei 1944 toch opgepakt en met het 25ste transport gedeporteerd naar Auschwitz. Hoda en haar zoontje zullen omkomen om in het kamp Bergen-Belsen.

Romana Bäckmann helpt wel meer Joodse mensen onderduiken. Volgens kleinzoon Cesar Willekens had ze banden met de verzetsgroep Witte Brigade en dankzij haar hulplijn kon Moïse of *Micha* Creisberg onderduiken in een kelder in de Cogels-Osylei en zo de oorlog overleven.

Enkele maanden na de bevrijding van Antwerpen komt Moïse Creizberg samenwonen met Romana in de Oudedonkiaan. Moïse en Romana trouwen op 3 november 1949. Korte tijd nadien verhuizen ze naar de Deurnse Herentalsebaan 389, naar de villa Gabrielle. De villa, een kasteeltje haast, wordt herdoopt tot de villa Romana. Romana geeft er zang- en pianoles en organiseert talrijke huisconcerten. Op 4 december 1974 sterft ze in het kasteeltje dat naar haar werd genoemd.

Exil in Antwerpen

Begin maart 1933 – Hitler is nog geen twee maanden Duits rijkskanselier – worden verdere uitvoeringen van Kurt Weills opera *Der Silbersee* verboden. Voor operaliefhebber Arthur Löwenstein is dat een belangrijk signaal. Hij beseft dan al dat het door het sterk groeiend nazisme in Duistland en het antisemitisme compleet fout moet lopen, ook in zijn eigen Oostenrijk.

Drie jaar later, in augustus 1936 gaat hij in ballingschap en verhuist naar Antwerpen.

Het intrigeert waarom hij uitgerekend naar Antwerpen wil. Johanna Zegers de Beyl, Löwensteins eerste vrouw, is een bekende Nederlandse altzangeres met een uitgebreid netwerk in de muziekwereld in Nederland en Vlaanderen, dat netwerk helpt Löwenstein zijn weg te vinden in de Lage Landen.

Hoewel hij al eerder, in de periode 1926-1930, in Nederland werkte verkiest hij toch naar Antwerpen te komen. Bij de asielzoekers die voor het nazisme en het antisemitisme op de vlucht zijn, gaat het bericht van mond tot mond dat België gastvrijer is dan Nederland, zo schrijft Joris Duytschaver.

Arthur Löwenstein krijgt op 20 augustus 1936 van de Belgische legatie in Wenen en visum voor een verblijf van drie maanden in België. Zijn visum wordt met een jaar verlengd, daar zijn de brieven die burgemeester Camille Huysmans op 10 en 30 oktober 1936 stuurt naar de minister van Justitie niet

vreemd aan. In maart 1937 krijgt zijn aanvraag voor een 'eenzelveigheidskaart' een positief advies. Hij en zijn partner Romana Bäckmann kunnen voor onbepaalde tijd in België blijven.

In 1935 wordt in Brussel het symfonieorkest van het NIR (Nationaal Instituut voor de Radio-omroep) opgericht. Een jaar later volgt het Nationaal Orkest van België. Het worden al meteen hoogstaande orkesten met een internationale uitstraling die een belangrijke rol spelen in de avant-garde. Antwerpen biedt op dat vlak veel minder en daar ligt voor Löwenstein een uitdaging. De Franse Opera in de Bourla houdt in 1934 op te bestaan en bij de Vlaamse Opera krijgt Löwenstein geen vaste voet aan de grond. Hij sticht een eigen orkest, de *Sinfonia da Camera*, samengesteld uit 38 werkloze muzikanten en treedt op in het Koninklijk Kunstverbond in de Arenbergstraat. De bescheiden opbrengst wordt verdeeld onder de orkestleden.

Op 5 juli 1937 zet Löwenstein een grote stap met de oprichting van de *Vlaamsche Philharmonie*. Een gewaagde stap ook want er zijn in de stad al het Orkest van de Dierentuin en het orkest van de opera. De concerten van het nieuwe orkest krijgen in de Vlaamse en de Franstalige kranten positieve commentaren.

In 1938 en 1939 dirigeert Löwenstein ook enkele concerten in Brussel.

Oudedonkiaan 77

Romana Bäckmann groeide op in een katholiek gezin maar in 1919 treedt ze officieel uit de katholieke kerk en bekeert zich in 1921 tot het Jodendom. Dat wordt ook zo geregistreerd in het proselietenregister van de Weense Joodse gemeente. Richard Löw, met wie Romana in 1921 trouwt, heeft Joodse ouders. Het in de jaren 30 in Duitsland en Oostenrijk schrikbarend groeiend nazisme en antisemitisme worden voor Romana en Richard maar ook voor hun drie kinderen een ernstige bedreiging. Het zet Romana ertoe aan te verhuizen naar België. Sigrid komt met haar moeder mee naar Antwerpen op 21 augustus 1936. Roxane en Daniel blijven nog een tijdlang in Wenen bij gouvernante Anna Tscherkova. Amper enkele dagen later gaat ook Arthur Löwenstein in ballingschap, ook hij heeft Joodse ouders. Op 25 augustus arriveert hij in Antwerpen.

De eerste twee jaar van hun exil wonen Romana, Arthur en de toen elfjarige Sigrid in het stadscentrum, in de Henri Van Heurckstraat. Begin 1938 verhuizen ze naar de Oudedonkiaan 77 in Deurne, een huis in de mooie Unitastuinwijk naast het Boekenbergpark.

De Anschluss in maart 1938 en de Kristallnacht in november van hetzelfde jaar, zijn er voor Roxane en Daniel teveel aan. Ook zij verhuizen van Wenen naar de Deurnse Oudedonkiaan.

Arthur en Romana kennen elkaar al een veel langere tijd, van in de muzikale kringen in Wenen en Berlijn. Ze trouwen op 21 juni 1939, maar Löwenstein sterft echter al enkele weken later, in juli 1939.

Als het Duitse leger België in mei 1940 overrompelt, blijft Romana met haar kinderen in de Oudedonkiaan wonen, maar ze houden zich gedeisd en proberen zo buiten het beeld van de Duitse bezetter te blijven.

Einde 1940 voeren de nazi's het gemeentelijk Jodenregister in. Romana bekeerde zich in 1921 dan wel tot het jodendom maar ze hoopt dat dit onbekend blijft en laat zich dan ook niet registreren. Roxane en Sigrid zijn 19 en 15 jaar en laten zich evenmin registreren.

Als de oorlogskansen keren en het almaar duidelijker wordt dat nazi-Duitsland de oorlog zal verliezen, worden de nazi's in hun Jodenvervolgung steeds fanatieker. Heel veilig is het voor Roxane, Sigrid en Daniel daardoor niet en bovendien is Romana zo moedig om de Joodse jongen Gert Lilienthal een schuilplaats te geven in huis. In de Oudedonkiaan 77 moeten ze dus bijzonder alert zijn. Op zolder is een

schuilplaats achter een kast. Als er gevaar dreigt komt een welwillende Duitse militair die ingekwartierd is in een huis aan de overkant van de straat hen waarschuwen. Zonder risico is dat niet want in de wijk zijn heel wat Duitsers ondergebracht, het vliegveld van Deurne ligt immers vlakbij.

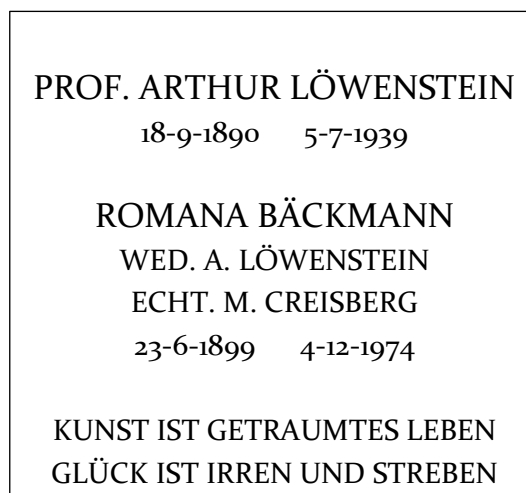
Zo spartelen Romana en haar kinderen de oorlog door.

In het begin van 1945, de oorlog is nog niet voorbij maar Antwerpen is al enkele maanden bevrijd, trekt Moïse Creizberg in bij Romana Bäckmann. De weduwe Romana en de weduwnaar Moïse vinden troost en steun bij elkaar. In 1949 trouwen ze en gaan wonen op de Herentalsebaan 389.

Het grafmonument Löwenstein - Bäckmann

Arthur Löwenstein is begraven op het Sint Rochusbegraafplaats in Deurne-Zuid. In 1974 werd zijn tweede vrouw Romana Bäckmann in het graf bijgelegd.

In de loop der jaren wordt het graf enkele keren veranderd, het dodenmasker siert het monument al vanaf het begin. Het werd gemaakt door Alfons Strijmans, toen een bekend beeldhouwer die meerdere oorlogsmonumenten maakte.

Romana koos voor het grafopschrift de eerste en de derde versregel van het gedicht "Kunst und Glück" van de Oostenrijkse dichter Ernst Goll:

Kunst ist geträumtes Leben,
Selig und heilig und rein sein.
Glück ist irren und streben,
Aber am Abend noch dein sein.

Löwenstein speelde tijdens het interbellum een niet onbelangrijke rol in het concert- en muziekleven, niet alleen in Antwerpen maar in vele Europese steden. De inventaris van het waardevolle erfgoed in Vlaanderen wijdt twee regeltjes aan het grafmonument van Löwenstein: "*Aandacht verdienen ook het graf van (...) van de Joodse componist Arthur Loewenstein (1890-1939), leerling van Gustav Mahler, dirigent van de Wiener Volksoper, en oprichter van de eerste Vlaamse Filharmonie (perk B, rij 25).*"

Löwenstein heeft niet alleen een cultuurhistorisch belang, maar zijn werk verdient het opnieuw te worden uitgevoerd. Zijn graf met het dodenmasker is een remarquabel monument. De restauratie van het grafmonument is dus heel terecht.

Sporen van Arthur Löwenstein in het Letterenhuis

Het Letterenhuis in Antwerpen bewaart een geschilderd portret van Arthur Löwenstein en een gipsen dodenmasker.

Op zolder staan 25 archiefdozen afkomstig van Sigrid Löw en Romana Bäckmann met daarin foto's, brieven, partituren, geboorteakten, wenskaarten enz. tot kastickets van buurtwinkels toe. Alles zit ongeordend samengepakt en veel documenten verpulveren, zelfs als ze voorzichtig uit de dozen worden gelicht. Dat archief is nog niet openbaar.

Het olieverfschilderij van Arthur Löwenstein is een werk van Thomas Roman op een spaanderplaat van 95 x 70 cm.

Roman wordt in 1923 geboren in het Gentse Patershol en is 15 of 16 jaar toen Löwenstein overleed. Hij heeft Löwenstein nooit gekend of zelfs gezien, hij schildert zijn portret naar een foto, lange jaren na diens dood.

Thomas Roman heeft enige bekendheid als portretschilder, lithograaf en restaurateur, hij krijgt zijn opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunst in Gent en trekt nadien naar Parijs waar hij les volgt aan de Académie des beaux-arts. Hij verblijft lange tijd in de Franse hoofdstad en werkt er mee aan de restauratie van muur- en plafondschilderingen in het Louvre. Vanaf 1970 vindt Roman zijn plek in Antwerpen, in de Parochie van Miserie. Hij maakt pittoreske stadsgezichten en in een heel andere stijl schildert hij naakten en symbolisch geladen composities.

Het portret van Löwenstein kan moeilijk tot zijn betere werk worden gerekend. Löwensteins jas lijkt wel opgeblazen en zijn armen verwrongen, de kleine spiepende ogen en de verbeterde trek rond de mond doen hem geen recht. Begrijpelijk dus dat het Letterenhuis het schilderij wegbergt in zijn depot. A décharge van schilder Roman dient gezegd dat de foto waarnaar hij het portret maakte ook niet meteen het fraaiste beeld is van Löwenstein. Arthur torst heel wat overgewicht, ook andere foto's tonen dat pijnlijk duidelijk.

Het gipsen masker werd gemaakt op 6 of 7 juli 1939, een of twee dagen na Arthurs dood.

Het masker, wellicht een ander afgietsel ervan, werd gebruikt als mal voor het bronzen dodenmasker op het grafmonument.

Bronnen

- Joris Duytschaever, *Het laatste decennium van Arthur Löwenstein*, mei 2022, onuitgegeven.
- Joris Duytschaever, *Zur Asylpraxis in Holland und Belgien: der Fall Hans Bendgens-Henner (1892-1942)*, in: Hans Würzner (red.), *Zur deutschen Exilliteratur in den Niederlanden 1933-1940*, Rodolpi, Amsterdam, 1977, 69-117.
- Joris Duytschaever, *Ein Interview mit Bischof Bär*, Chevetogne 28 september 2009, onuitgegeven.
- Arthur Löwenstein, *Aus meinen Erinnerungen an Gustav Mahler*, in: *Die Musicke. Tijdschrift van de Vlaamse Philharmonie*, mei 1938, 174-183.
- Gert Lilienthal, *Polizei! Aufmachen! Herinneringen aan de nazi-terreur en de Duitse bezetting*, Mechelen, 1993, Editions A.
- Zlata Fuss Phillips: *German Children's and Youth Literature in Exile, 1933-1950. Biographies and Bibliographies*, Saur, München 2001, 86-87.
- Felixarchief, dossier 979#4577.
- Algemeen Rijksarchief, dossier Arthur Löwenstein nr. F 1651 / A 213073, opgenomen in dossier Creisberg Moïse en Bäckmann Romana nr. 1.462.021 en dossier Freya Löwenstein Lieven nr. 2.388.175
- Kazerne Dossin, dossiers KD_00059_0001 en KD_00059_0002
- Letterenhuis, portret Arthur Löwenstein, dodenmasker
- Getuigenissen, mondeling of via e-mail, van Suzanne De Groote, Ernst Löw en Cesar Willekens.
- Letterenhuis, niet openbaar en ongeordend archief van 25 dozen afkomstig van Sigrid Löw en Romana Bäckmann.

© foto's Arthur Löwenstein, Freya Löwenstein Lieven, Johanna Zegers de Beyl, Romana Bäckmann (1938): ARA Brussel en Felixarchief Antwerpen.